

Vastgesteld in Ledenparlement 8 november 2019

FNV-VISIE OP HET MIDDELBAAR BEROEPSONDERWIJS (MBO)

Nederland kent een uniek systeem van middelbaar beroepsonderwijs, waarbij mensen via twee leerroutes (BOL en BBL) kunnen komen tot eenzelfde diploma. Daarbij is het van groot belang dat studenten kunnen kiezen voor een leerroute die aansluit bij hun belangstelling. Op deze wijze kunnen deelnemers in het mbo zich ontwikkelen tot goede vakmensen die de arbeidsmarkt nu en in de toekomst hard nodig heeft. Voorts biedt de BBL-route werkenden en werkzoekenden de mogelijkheid om zich, via werkend leren, verder te kunnen kwalificeren. Ook vervult het mbo een steeds belangrijker functie bij de toeleiding van kwetsbare groepen en statushouders naar een duurzame plek op de arbeidsmarkt.

Mbo-studenten zijn over het algemeen tevreden over hun opleiding en werkgevers zijn te spreken over de kwaliteit van de gediplomeerden. De aansluiting met de arbeidsmarkt is gemiddeld genomen prima: veel afgestudeerde mbo'ers vinden binnen een maand een baan. Daarnaast leidt het mbo niet alleen op voor een beroep, maar ook voor doorstroom naar een andere opleiding en om maatschappelijk te kunnen participeren.

Het mbo krijgt nu en in de toekomst te maken met de gevolgen van grote transitie onder invloed van technologisering, robotisering, globalisering, energietransitie, automatisering en verduurzaming. Terugloop in studentenaantallen door demografische krimp en vergrijzing van de docentenpopulatie stellen het mbo de komende jaren eveneens voor grote uitdagingen. Dat geldt ook voor het kunnen bedienen van een diversiteit aan doelgroepen, waaronder studenten, werkenden, werkzoekenden, statushouders en kwetsbare jongeren.

In deze notitie verwoordt de visie van de FNV over hoe het middelbaar beroepsonderwijs kan inspelen op deze grote uitdagingen en wat er nodig is om de kwaliteit van het onderwijs niet alleen te behouden, maar ook te verbeteren. Het beroepsonderwijs is breder dan alleen het mbo. Ook vmbo en hbo maken onderdeel uit van het Nederlands stelsel van beroepsonderwijs. De volgende stap is dan ook de uitbreiding van deze visie richting deze onderwijssectoren, met als doel een integrale FNV-visie op het beroepsonderwijs.

INHOUD

1. Belang van een gezamenlijke FNV-visie
 2. De FNV-ambitie voor het middelbaar beroepsonderwijs
 3. Vakbondswerk maken van scholing en ontwikkeling
-

1. BELANG VAN EEN GEZAMENLIJKE FNV-VISIE

De arbeidsmarkt is flink in beweging. In praktisch alle sectoren vinden ontwikkelingen plaats die zijn weerslag hebben op wat een jongere en (toekomstige) werknemer behoort te kunnen, wil hij kans maken op een baan in die sector. Neem bijvoorbeeld de grafie-media waar de 3D-printer zijn entree heeft gemaakt, maar ook in de bouw, techniek en zorg worden steeds nieuwe technieken gehanteerd. Ook de robotisering en de energietransitie hebben invloed op de inhoud van toekomstige beroepen. Daarmee veranderen de eisen die aan een beginnend beroepsbeoefenaar, waarvoor het mbo opleidt, worden gesteld.

De FNV vindt het belangrijk dat studenten goed worden toegerust voor een duurzame positie op de arbeidsmarkt. Voorts vindt de FNV het belangrijk dat werkenden de kans krijgen om zich, via het middelbaar beroepsonderwijs, verder te ontwikkelen. Ook kan het middelbaar beroepsonderwijs een belangrijke rol vervullen bij het toe leiden van statushouders, werkzoekenden, uitkeringsgerechtigden en kwetsbare jongeren naar een duurzame plek op de arbeidsmarkt. Om aan deze uitdagingen te kunnen voldoen, is het belangrijk dat docenten voldoende worden toegerust. Ook is het belangrijk dat zij faciliteiten krijgen om maatwerk te kunnen bieden aan diverse doelgroepen in het mbo, waaronder studenten, werkenden, werkzoekenden, statushouders etc. Dat geldt ook voor de praktijkbegeleiders en leermeesters, zodat zij in staat worden gesteld om de juiste begeleiding te bieden en hun kennis en ervaring kunnen overbrengen aan jongeren. Voorts is een hoge kwaliteit van de beroepspraktijkvorming belangrijk om deelnemers aan het mbo te kunnen toerusten voor een duurzame plek op de arbeidsmarkt. Daarvoor zijn extra publieke middelen nodig. Maar ook goede samenwerking tussen onderwijs en sociale partners is essentieel voor het vormgeven van beroepsonderwijs dat afgestemd is op de behoefte van de arbeidsmarkt en waarbij adequaat kan worden ingespeeld op nieuwe ontwikkelingen.

Als FNV weten we wat (aankomende) werknemers nodig hebben om zich op de arbeidsmarkt te kunnen ontwikkelen en zijn we hierbij vanuit diverse posities betrokken: bestuurder, docent, participant in de SBB, praktijkopleider, student etc. Deze posities kunnen we benutten om het middelbaar beroepsonderwijs te verbeteren. Zo participeren we in het bestuur, de sectorkamers, marktsegmenten en thema adviescommissies van de SBB. Ook regelen we afspraken over beroepsonderwijs in cao's en O&O-fondsen en organiseren we (kader)leden die actief zijn als leermeester, praktijkopleiders of als opleidingsadviseur. Ook organiseren we de docenten die werkzaam zijn in het beroepsonderwijs en bieden op diverse mbo-instellingen gastlessen aan. Voorts lobbyen we in Den Haag, de regio en Europa om de voorwaarden voor beroepsonderwijs te verbeteren. Om de FNV inzet in het beroepsonderwijs op al deze gebieden te versterken en hier vakbondswerk van te maken, is een gezamenlijk gedragen visie van belang.

2. DE FNV-AMBITIE VOOR GOED MIDDELBAAR BEROEPSONDERWIJS

SAMENVATTING

Om de kwaliteit van het beroepsonderwijs maakt de FNV zich sterk voor de volgende punten:

1. MEER MIDDELEN OM DE KWALITEIT VAN HET MBO TE VERBETEREN EN TOEKOMST- BESTENDIG TE HOUDEN.

De FNV stelt voor dat:

Er extra geïnvesteerd wordt in het mbo voor:

- Vermindering van de werkdruk en verbetering van de salarissen voor leraren, instructeurs en ondersteunend personeel.
- Verruiming van de subsidieregeling praktijkleren ter bevordering van het werkend leren.
- Uitbreiding en verbetering van de toegang tot leven lang ontwikkelen voor volwassenen.
- Het aanbieden van trajecten voor kwetsbare groepen.

Voor de verbetering van de salarissen en vermindering van de werkdruk moet ruim 200 miljoen euro in 2020 tot 345 euro in 2022 beschikbaar komen. Daarmee kan het professioneel vermogen van docenten en ondersteunend personeel worden versterkt, de werkdruk verminderd en arbeidsvoorwaarden verbeterd.

De subsidieregeling praktijkleren moet worden verruimd door het toekennen van een gegarandeerd bedrag aan subsidie per leerwerkplek en een groter bedrag per leerwerkplek voor de begeleiding van entree en mbo2 studenten.

Uitbreiding mogelijkheden leven lang ontwikkelen door het kunnen aanbieden van maatwerktrajecten in het mbo, uitbreiding van AD trajecten voor werkenden en verbreding van de trekkingsrechten op publiek bekostigd onderwijs binnen het publieke bestel voor volwassenen die al een startkwalificatie hebben. Dit extra budget mag niet ten koste gaan van de middelen voor het initiële onderwijs.

Voor kwetsbare groepen en uitkeringsgerechtigden moet het publiek bekostigde onderwijs ruimte en middelen krijgen om op maat gesneden trajecten aan te kunnen bieden.

Om de kwaliteit in het hele onderwijs te verbeteren, moet het totale budget met € 4 miljard omhoog¹. Daarnaast zijn er extra middelen nodig voor het bevorderen van werkend leren en leven lang ontwikkelen in het hele onderwijs mogelijk te maken.

2. BEROEPSONDERWIJS DAT EEN BIJDRAGE LEVERT AAN EEN LEVEN LANG ONTWIKKELEN VAN STUDENTEN, WERKENDEN EN KWETSBARE GROEPEN.

De FNV stelt voor dat:

- **Studenten** de kans krijgen loopbaancompetenties en vaardigheden op te doen voor de arbeidsmarkt van nu en in de toekomst.
- Het onderwijs **studenten** de mogelijkheden biedt om na hun opleiding periodiek hun vak te kunnen bijhouden.
- **Studenten** via gastlessen kennis kunnen maken met de FNV, waarbij inzicht wordt gegeven over arbeidsverhoudingen en de rol van de vakbeweging.
- **Studenten** betere doorstroommogelijkheden krijgen zowel binnen het mbo als van het mbo naar het hbo om zich verder te kunnen ontwikkelen en dat financiële belemmeringen hiertoe worden weggenomen.
- **Werkenden en werkzoekenden** de kans krijgen om zich via het mbo verder te kunnen ontwikkelen, zodat zij in staat zijn om goed en gezond tot hun pensioenleeftijd te werken.
- De overheid meer publieke middelen beschikbaar stelt voor het ontwikkelen van maatwerktrajecten in het mbo binnen het publieke bestel, afgestemd op de behoefte van volwassenen, inclusief de loopbaanbegeleiding. Dit extra budget mag niet ten koste gaan van het initiële budget voor het mbo.

¹ Nota AOb 'Invester in Onderwijs'

Statushouders, werkzoekenden, uitkeringsgerechtigden en kwetsbare jongere, zich via werkend leren in het mbo, een duurzame plek kunnen verwerven op de arbeidsmarkt. Studenten in het pro en vso via praktijkverklaringen hun kansen op de arbeidsmarkt kunnen versterken.

3. BEROEPSBEGELEIDING VAN HOGE KWALITEIT, INCLUSIEF GOEDE (ARBEIDS) VOORWAARDEN IN DE BBL EN STAGEVERGOEDING IN DE BOL.

De FNV stelt voor dat:

- Er meer middelen komen voor werkend leren door:
 - De verruiming van de subsidieregeling praktijkleren;
 - Uitbreiding subsidie SBB t.b.v. ondersteuning en training praktijkbegeleiders;
 - Meer investeringen van werkgevers/O&O-fondsen in werkend leren.
- Alle cao's afspraken bevatten over arbeidsvoorwaarden voor BBL-ers en stagevergoeding voor BOL-studenten.

4. EEN DOELMATIG OPLEIDINGSAANBOD DAT AANSLUIT OP DE BEHOEFTE VAN DE ARBEIDSMARKT.

De FNV stelt voor dat:

- Sociale partners samen met scholen in SBB-verband niet vrijblijvende afspraken maken over welk aanbod nodig is om studenten en werkenden op te leiden voor een duurzame plek op de arbeidsmarkt. Deze dialoog vindt plaats op basis van relevante en actuele arbeidsmarktinformatie, rekening houdend met de drievoudige kwalificatieopdracht van het mbo en de lastig te voorspellen arbeidsmarkt.
- VO- en Mbo-scholen voorzien in goede voorlichting aan studenten over arbeidsmarktperspectief en doorgroeimogelijkheden.
- Dat de landelijke kwalificatiestructuur inclusief keuzedelen blijft behouden, waarmee adequaat kan worden ingespeeld op nieuwe ontwikkelingen op de arbeidsmarkt.

5. BEROEPSONDERWIJS DAT STUDENTEN DE KANS BIEDT OM INTERNATIONALE ERVARING OP TE DOEN.

De FNV stelt voor dat:

- De aanvraagprocedures voor beurzen worden vereenvoudigd en dat deze ruimer worden opengesteld voor deelnemers uit kansarme milieus.
- Er op Europees niveau kwaliteitstandaarden worden vastgesteld voor stages en leerwerkplekken.
- Studenten in de gelegenheid worden gesteld om internationale ervaring op te doen.

UITWERKING VAN DE VISIE

2.1 MEER MIDDELEN OM DE KWALITEIT VAN HET MBO TE VERBETEREN EN TOEKOMST BESTENDIG TE HOUDEN.

AMBITIE FNV

Voor de toekomst van nieuwe generaties jongeren, voor de toekomst van Nederland als concurrerende kenniseconomie is het noodzakelijk om te investeren in onderwijs. Het kabinet heeft de ambitie om Nederland te laten behoren tot de top van de kenniseconomieën. Wil Nederland hoog blijven scoren op de lijst van kenniseconomieën dan zijn investeringen in de volle breedte van het onderwijs nodig, dat geldt zowel voor het initieel als het post-initieel onderwijs. De FNV pleit daarom voor een investeringsprogramma voor het hele onderwijs, om achterstanden in te lopen, te werken aan de broodnodige kwaliteitsverbetering, werkend leren te bevorderen, een leven lang ontwikkelen binnen het mbo en ho mogelijk te maken en de toegang voor kwetsbare groepen te verbeteren.

WAT IS DAAR VOOR NODIG?

- **Verbetering van de salarissen en vermindering van de werkdruk**

Studenten zijn kansrijker indien docenten kunnen inspelen op specifieke leerbehoeften. Docenten moeten van verschillende markten thuis zijn en in staat zijn een positief leerklimaat te realiseren, waarin feedback en reflectie kunnen plaatsvinden. Belangrijke voorwaarden om dit te kunnen realiseren, zijn vermindering van de werkdruk, meer tijd voor professionalisering en verbetering van de arbeidsvoorwaarden. Hiervoor moet ruim 200 miljoen euro in 2020 tot 345 miljoen euro in 2022 beschikbaar komen. Daarmee kan het professioneel vermogen van docenten, instructeurs en ondersteunend personeel worden versterkt, de werkdruk verminderd en arbeidsvoorwaarden verbeterd.

- **Verruiming subsidieregeling praktijkleren**

Dit door het toekennen van subsidie per leerwerkplek en uitbreiding van het bedrag voor de begeleiding van entree en mbo2 studenten door per werkplek (zie 2.3).

- **Meer publieke middelen voor het realiseren van trajecten voor volwassenen binnen het publieke bestel**

Om deze trajecten te kunnen bieden en te ontwikkelen zijn extra publieke middelen nodig (zie 2.2.2). Dat geldt ook voor, onder voorwaarden, verbreding van de trekkingsrechten op publiek bekostigd onderwijs binnen het publieke bestel voor volwassenen die al een mbo-diploma hebben (zie 2.2.3). Deze middelen moeten extra zijn en mogen niet ten koste gaan van het initiële onderwijsbudget.

- **Het mogelijk maken van werkend leren in het mbo voor kwetsbare groepen**

Het publiek bekostigde onderwijs moet ruimte en middelen krijgen om op maat gesneden trajecten aan te kunnen bieden: **groepen** op de arbeidsmarkt die geen of een laag diploma (niveau 1 of 2) hebben (zie 2.2.3).

Om de kwaliteit in het hele onderwijs te verbeteren, moet het totale budget met € 4 miljard omhoog. (AOB

(onderwijsbond van de FNV) heeft zijn eisen geformuleerd in een investeringsplan 'investeer in onderwijs' ²

Daarnaast zijn extra middelen nodig om werkend leren en leven lang ontwikkelen in het onderwijs te versterken, niet alleen voor het mbo, maar ook voor het ho.

De FNV zet zich in voor:

Politieke lobby voor meer publieke middelen om de bovengenoemde ambities op het gebied van hogere salarissen, vermindering werkdruk, versterking werkend leren, leven lang ontwikkelen en toegang tot kwetsbare groepen te kunnen realiseren.

² Nota AOb 'Investeer in Onderwijs'

2.1.1 HET REALISEREN VAN BEROEPSONDERWIJS DAT EEN BIJDRAGE LEVERT AAN EEN LEVEN LANG ONTWIKKELEN VAN STUDENTEN, WERKENDEN EN KWETSBARE GROEPEN.

2.2.1 GOED BEROEPSONDERWIJS VOOR STUDENTEN

AMBITIE FNV

Vaardigheden kunnen opdoen voor de arbeidsmarkt van nu en de toekomst.

Het is de opdracht van het beroepsonderwijs om jongeren zodanig te scholen dat ze als beginnend beroepsbeoefenaar, werk kunnen vinden en de overstap kunnen maken van de ene naar de andere werkomgeving. Startende studenten zullen zich in hun initiële opleiding een evenwichtige set van vaardigheden eigen moeten maken. Het is niet zo duidelijk welke vaardigheden van belang zijn voor de toekomst. ROA³ wijst erop dat studenten in ieder geval vakinhoudelijke vaardigheden moeten opdoen. Naast vakkennis en algemene vaardigheden zijn ook vaardigheden op het gebied van informatie- en communicatietechnologie (ICT), probleemoplossend vermogen, kritisch denken, creativiteit, sociale competenties en het sturen van het eigen leerproces belangrijk. Daarnaast worden ondernemersvaardigheden steeds belangrijker omdat een deel van de mbo-studenten wellicht te maken krijgt met het zzp-schap. Voor de FNV is het van belang dat hierbij aandacht wordt besteed aan de positieve kanten van ondernemerschap, maar ook aan de keerzijde van het ZZP-schap, zoals lage tarieven, noodzaak en kosten van verzekering voor arbeidsongeschiktheid en pensioen en het risico van leegloop zonder sociale zekerheid.

Kennis van vakbonden en arbeidsverhoudingen.

Voorts vindt de FNV het van groot belang dat studenten in hun opleiding inzicht krijgen in arbeidsverhoudingen en de rol van de vakbeweging. De FNV vindt dan ook dat iedere mbo student via gastlessen kennis moet kunnen maken met de FNV. Deze gastlessen moeten niet alleen worden gegeven als onderdeel van burgerschap, maar ook als onderdeel van vakgerichte lessen waarbij kaderleden uit de praktijk kennis kunnen overdragen over het vak.

Doorstroommogelijkheden verbeteren.

Ook vindt de FNV het belangrijk dat het onderwijs doorstroommogelijkheden biedt aan studenten die zich verder willen ontwikkelen. Daarbij vindt de FNV het belangrijk om te benadrukken dat niet iedereen altijd hoger moet. De arbeidsmarkt heeft zowel vakmensen op mbo als hbo nodig. Uitgangspunt moet zijn dat iedereen een route kan kiezen die het best aansluit bij zijn of haar kwaliteiten en capaciteiten en die arbeidsmarktperspectief biedt. Veel uitval in het hbo wordt veroorzaakt doordat het mbo-onderwijs onvoldoende voorbereidt op een hbo-opleiding. Een andere belemmering is het sociaal leenstelsel. Veel mbo-studenten zijn huiverig om schulden op te bouwen en willen niet het risico lopen dat ze uitvallen zonder diploma, maar wel met een schuld achter blijven.

Een kwetsbare groep daarbij zijn studenten uit gezinnen met een middel of laag inkomen⁴. Zij stromen minder vaak in, switchen meer en vallen vaker uit, dan studenten uit gezinnen met een hoger inkomen. Uit onderzoek van ResearchNED blijkt dat financiële motieven en leenaversie een belangrijke rol spelen bij de motieven van studenten om door te stromen. Ook baankansen over kans op een baan met een mbo-opleiding of juist met een hbo-opleiding spelen een rol.

WAT IS DAAR VOOR NODIG?

- **Een evenwichtig aanbod aan kennis, competenties en vaardigheden en ruimte voor het leren van benodigde skills.** Deze skills kunnen het beste aangeleerd worden via de kerntaken en kernprocessen die bij het betreffende beroep horen.
- **Goede loopbaanbegeleiding gedurende de hele opleiding. Maar ook ruimte voor studenten om zichzelf te leren kennen en te ontdekken waar hun talenten en interesses liggen.** Zeker aan het begin van de opleiding hebben sommige studenten meer tijd nodig om een keuze te kunnen maken en is het kunnen proeven aan diverse beroepspraktijken belangrijk.

³ ROA (2018). De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2022, Maastricht: ROA.

⁴ CBS-rapport 2017 Toegankelijkheid van het hoger onderwijs voor mbo 4-ge diplomaerden. De rol van inkomen en andere achtergrondkenmerken

- **Onderwijs voor iedereen.** Een onderwijsinstelling mag een student niet weigeren op basis van leeftijd, een handicap of omdat hij al een opleiding heeft afgerond. Een student mag niet worden tegengehouden als hij wil leren.
- **Alumnibeleid waarbij studenten ook na hun opleiding de kans krijgen om zich te ontwikkelen.**
- **Mogelijkheden om als FNV gastlessen te kunnen verzorgen voor BOL en BBL-studenten waarbij, naast gastlessedocenten, kaderleden uit de praktijk kunnen worden ingezet.**
- **Het verbeteren van de doorstroommogelijkheden door:**
 - **Het herinvoeren van de basisbeurs voor iedereen**
Dit belemmert nu doorstroom van het mbo naar het hbo. De uitval in het eerste jaar van het hbo is namelijk het grootst. In het huidige leenstelsel blijft de student dan met een flinke schuld zitten.
 - **Goede voorlichting en begeleiding**
Meer investeren in voorlichting en begeleiding over de mogelijkheden die er zijn voor doorstroom in het mbo en doorstroom naar het hbo.
 - **Mogelijk maken van doorlopende leerlijnen**
Niet alleen van vmbo naar mbo, maar ook van mbo naar hbo.
 - **Extra begeleiding in het eerste jaar**
In het eerste jaar op het hbo zouden Hbo'ers gebruik moeten kunnen maken van extra begeleiding vanuit de school om de overgang eenvoudiger te maken en uitval tegen te gaan.
 - **Keuzedelen gericht op doorstroom**
Het ontwikkelen van keuzedelen gericht op doorstroom van het mbo naar het hbo.
 - **Duale trajecten in het hbo**
Het versterken van het aanbod duale trajecten in het hbo waarbij leren en werken kan worden gecombineerd. Voorts verlaagt dit de financiële drempel omdat deelnemers een salaris ontvangen.

DE FNV ZET ZICH IN VOOR:

- **Onderwijs waarbij studenten nieuwe vaardigheden kunnen eigen maken en ruimte krijgen om nieuwe dingen te leren.** Deze vaardigheden kunnen het beste aangeleerd worden via de kerntaken en kernprocessen die bij het betreffende beroep horen.
- **Inzicht en kennis over arbeidsverhoudingen en de vakbeweging** als onderdeel van het curriculum. Het bieden van gastlessen aan alle mbo-studenten, waarbij naast kennis en inzicht over arbeidsverhoudingen en de rol van de vakbeweging, ook kennis over het vak wordt overgebracht.
- **Openheid over schoolkosten**
Een onderwijsinstelling is verplicht om openheid te geven over de schoolkosten. Een student moet weten welke kosten vrijwillig en verplicht zijn en de student moet weten waar het schoolgeld aan wordt besteed.
- **Ov-studentenkaart**
Om onderwijs bereikbaar te maken, vindt de FNV dat elke student recht heeft op een ov-studentenkaart.
- **Trainen en begeleiden van leerambassadeurs in de bedrijven.** Deze bieden ondersteuning aan studenten en wijzen hen de weg naar scholings- en ontwikkelmogelijkheden.
- **Intakegesprekken bij aanvang van de opleiding,** waarbij studenten een realistisch beeld krijgen van de opleiding.
- **Een goede invulling van het vak loopbaan oriëntatie.**
- **Een zorgvuldige invoering van centrale examens.** Studenten mogen niet de dupe worden van praktische problemen rond het organiseren van het onderwijs en de afname van de centrale examens.
- **Ruimte in het onderwijs voor reflectie.**
- **Inzet van jongeren als ambassadeurs** om jongeren te enthousiasmeren voor het vak en de bijhorende opleiding.

INZET T.B.V. DE DOORSTROOM:

- Doorlopende leerlijnen vmbo - mbo-hbo
- Ontwikkeling van keuzedelen in het mbo i.s.m. het hbo
- Het herinvoeren van de basisbeurs
- Het stimuleren van duale trajecten in het hbo
- Goede voorlichting over mogelijkheden in het hbo en begeleiding bij het maken van keuzes
- Kennisdelen en structurele financiering voor programma's waarmee de doorstroom kan worden bevorderd.
- Het niet financieel straffen van studenten die een 'verkeerde' keuze hebben gemaakt.

2.2.2 GOED BEROEPSONDERWIJS VOOR WERKENDEN, UITKERINGSGERECHTIGDEN EN WERKZOEKENDEN

AMBITIE FNV

Trajecten afgestemd op de behoefte volwassenen

Werkenden en werkzoekenden moeten via het beroepsonderwijs de kans krijgen zich verder te ontwikkelen om zo hun kansen op de arbeidsmarkt te kunnen versterken. Dat betekent dat volwassenen toegang moeten hebben tot betaalbare trajecten in het mbo, afgestemd op hun behoefte en leermogelijkheden.

Ontwikkeling van mbo-certificaten voor een sterkere arbeidsmarktpositie

Uitgangspunt van de FNV dat iedereen in staat moet gesteld om een volledig mbo-diploma te halen. Daarmee worden deelnemers niet alleen toegerust voor de arbeidsmarkt, maar ook voor participatie in de samenleving en hebben ze doorstroommogelijkheden naar een hoger niveau. (Drievoudige kwalificatie). Soms hebben werknemers die al een mbo-diploma hebben, slechts een deel van een andere mbo-opleiding nodig om hun positie te versterken. Op dit moment vinden er pilots plaats met delen van kwalificaties waaraan een certificaat kan worden toegekend. Ook kunnen sectorkamers keuzedelen aanwijzen die in aanmerking komen voor een mbo-certificaat en door OCW worden vastgesteld. Daarmee hebben ze een zelfstandig waarde op de arbeidsmarkt. De FNV vindt het belangrijk dat deze certificaat trajecten toegankelijk en betaalbaar zijn voor volwassenen en binnen het publieke stelsel met publieke bekostiging moeten kunnen worden aangeboden. Ook moet ze kunnen leiden tot een volledig diploma als dit leidt tot een sterkere arbeidsmarktpositie.

Individueel budget voor werknemers in de cao

Naast betaalbare onderwijs trajecten is het belangrijk dat werknemers kunnen beschikken over eigen middelen, waarmee zij de regie kunnen nemen over hun eigen loopbaan. Daarvoor pleit de FNV voor individuele budgetten in de vorm van leerrekeningen, vouchers of trekkingsrechten bekostigd uit private middelen (cao's O&O-fondsen) die werknemers en werkzoekenden kunnen inzetten voor algemene scholing en ontwikkeling. Belangrijk is dat deze budgetten extra zijn en geen uitruil voor het inleveren van arbeidsvoorwaarden als recht op seniorenverlof.

Toegang tot onafhankelijk loopbaanadvies

De FNV vindt het essentieel dat iedereen toegang heeft tot onafhankelijk loopbaanadvies en ondersteuning om de juiste keuzes te kunnen maken voor een mbo-opleiding of delen hiervan. Daartoe wil de FNV afspraken maken over de inzet van leerambassadeurs die werknemers kunnen stimuleren om van ontwikkelmogelijkheden gebruik te maken. Voorts streeft de FNV naar een landelijk dekkend netwerk voor onafhankelijk loopbaanadvies en ondersteuning en ziet daarbij een belangrijke onafhankelijke rol voor de vakbonden weggelegd.

WAT IS DAAR VOOR NODIG?

• Faciliteiten en middelen voor het realiseren van trajecten voor volwassenen in het mbo

In principe heeft nu iedereen in Nederland het recht op onderwijs tot en met een bekostigde bachelor en master. Om te zorgen dat mensen dit recht ook daadwerkelijk kunnen verzilveren, zou het publiek bekostigd onderwijs beter moeten worden gefaciliteerd om trajecten op maat voor volwassenen te kunnen ontwikkelen. Daarbij zijn meerdere instroommomenten, toegankelijkheid voor 23-plussers en versnelde- en flexibele trajecten belangrijk. Voorts is er behoefte aan meer doorstroommogelijkheden naar de een AD of hbo-opleiding. Vooral de BBL leent zich voor scholing van werkenden.

Daarvoor is het belangrijk om nieuwe vormen van BBL te ontwikkelen voor kansrijke zij-instromers boven de 27 jaar met baangarantie. Dergelijke duale trajecten zouden ook in het hbo moeten worden ontwikkeld. Maar niet voor iedere werkende is de BBL geschikt. Daarom zou ook de BOL zich meer moeten richten op volwassenen via modulair en flexibel opleiden binnen bekostigde trajecten die leiden tot een mbo-diploma. Voor jongeren blijft een volledige en geïntegreerde opleiding nodig. Om dit maatwerk en deze flexibiliteit te kunnen bieden zijn extra middelen nodig. Trajecten op maat zijn nu eenmaal duurder dan standaard trajecten. Ook zijn extra middelen nodig om deze trajecten te kunnen ontwikkelen.

- **Verruiming van trekkingsrechten voor volwassenen in het mbo**

Mbo-certificaten kunnen nu alleen worden aangeboden in de private poot. Daardoor zijn deze trajecten veel duurder en niet voor alle werknemers toegankelijk. De FNV vindt het belangrijk dat alle werknemers op mbo-niveau toegang hebben tot publiek bekostigd onderwijs. Als een werknemer reeds over een mbo-diploma beschikt en slechts mbo-certificaat nodig heeft om zijn of haar positie op de arbeidsmarkt te versterken, moet het voor hem of haar ook mogelijk zijn om dit in het publieke bestel met publieke bekostiging te behalen. Zo worden deze trajecten voor alle werknemers betaalbaar en toegankelijk. Mensen krijgen daarmee regie over hun ontwikkeling en zijn ze niet afhankelijk van een werkgever die dit wil betalen. Bovendien heeft niet iedereen een werkgever. Voorwaarde is dat deze overheidsfinanciering niet komt uit het onderwijsbudget voor initiële studenten, maar aanvullend is.

- **Erkenning van eerder opgedane onderwijs- en werkervaring**

Het erkennen van kennis en ervaring van wat mensen al kunnen (zowel beroepsvaardigheden als generieke vaardigheden) aan de hand van een EVC of eigen onderzoek van de mbo-opleiding is belangrijk voor werkenden die al werk- en opleidingservaring hebben. Dit zou moeten leiden tot vrijstellingen en verkorte trajecten, waardoor mensen sneller in staat worden gesteld om tot een diploma te komen. Daarvoor zijn goede afspraken tussen scholen en EVC-aanbieders essentieel.

- **Nieuwe wetgeving voor volwassenen in het mbo**

Het LLO-onderwijs in het mbo heeft nu te maken met dezelfde de wettelijke (jeugd-) eisen m.b.t. het aantal te besteden uren en jaren (een opleiding duurt 1, 2 of 3 jaar). Volwassenen willen soms sneller en korter geschoold worden of er langer over kunnen doen door de opleiding wat meer te spreiden/modulair te kunnen volgen. Mensen moeten zich inschrijven voor een geheel diploma. Als ze dat niet (willen) halen, dus eerder willen stoppen (en later de draad weer op pakken) is dat van invloed op de rendementscijfers van de desbetreffende mbo-instelling. Inschrijven op delen en dan een jaar later het volgende deel gaan volgen, kan nu niet. Dat kan alleen via de derde leerweg die privaat moet worden bekostigd en dus veel duurder is voor werkenden. Ook is er meer behoefte aan flexibiliteit en maatwerk voor volwassenen dan de kwalificatiestructuur nu in een aantal gevallen toestaat. Daarom vindt de FNV dat er voor volwassenen andere wet- en regelgeving nodig is met als doel dat de toegankelijkheid voor volwassenen in het mbo wordt verbeterd.

- **Een landelijk dekkend aanbod voor loopbaanadvies en loopbaanondersteuning**

Lang niet iedereen durft of kan met zijn ontwikkelvragen bij zijn werkgever aankloppen. Nodig zijn een landelijke dekkend netwerk van regionale adviescentra waar iedereen met ontwikkelvragen terecht kan. In deze centra werken regionale-, sectorale partijen en vakbonden samen om een regionaal ondersteuningsbeleid vorm te geven. De overheid zou door middel van subsidies dergelijke initiatieven moeten faciliteren.

- **Aansluiting bij ontwikkelingen in regio's en sectoren, cao's en O&O en A&O fondsen**

Samenwerking tussen mbo-scholen en scholingsfondsen is essentieel om verbinding te kunnen leggen met het onderwijsaanbod en in cao's en O&O-fondsen geregelde faciliteiten. Daarvoor is het belangrijk dat in zoveel mogelijk sectoren collectieve afspraken worden gemaakt over de inzet van middelen op talent ontwikkeling van werkenden en instromers. Van belang is daarbij aan te sluiten op zowel landelijke als regionale ontwikkelingen.

FNV ZET ZICH IN VOOR:

- Publieke middelen voor het ontwikkelen en kunnen aanbieden van maatwerktrajecten voor werkenden en werkzoekenden in het mbo in het publieke stelsel.
- Verkennen hoe een apart regiem voor volwassenen in het mbo eruit moeten komen te zien.
- Verruiming van trekkingsrechten op publiek bekostigd onderwijs via extra publieke middelen (dus bovenop het initiële budget) voor het bekostigen van mbo-certificaten binnen het publieke stelsel.

- Het ontwikkelen van BBL-vormen met baangarantie voor kansrijk zij-in-stromen.
- Het scherp maken van ontwikkel/loopbaan perspectief in de sectoren.
- Het inzetten vanuit de O&O fondsen op talent ontwikkeling werkenden en instromers.
- Verbinding tussen landelijke afspraken en regionale arbeidsmarktbehoefte en versterken van de regionale samenwerking tussen O&O-fondsen.
- Digitale ontsluiting (gratis) lesstof met certificaat van deelname.
- Afspraken over individuele ontwikkelbudgetten of vouchers in de cao of O&O-fondsen, fiscaal gefaciliteerd vanuit de overheid.
- Leerambassadeurs in de bedrijven die werknemers ondersteunen en de weg wijzen naar scholings- en ontwikkelmogelijkheden.
- Extra middelen voor het realiseren van een landelijk dekkend aanbod voor loopbaanadvies en loopbaanondersteuning met een belangrijke rol voor de vakbonden.

2.2.3 GOED BEROEPSONDERWIJS VOOR KWETSBARE GROEPEN

AMBITIE FNV

Trajecten die leiden tot een duurzame baan

De FNV pleit voor ruimte en middelen voor het publiek bekostigde mbo om op maat gesneden trajecten entree en mbo 2 aan te kunnen bieden aan kwetsbare groepen, uitkeringsgerechtigden en werkenden op de arbeidsmarkt die geen of een laag diploma (niveau 1 of 2) hebben. Zoals meer tijd voor entree-opleidingen voor vluchtelingen, die meer tijd nodig hebben om het benodigde niveau te halen, zodat zij een duurzame plek kunnen verwerven op de arbeidsmarkt. Daarbij is het belangrijk dat leren en werken kan worden gecombineerd en dat deze trajecten leiden tot duurzame banen en volwaardige banen. Daarbij moet productieve arbeid worden beloond volgens het cao-loon en er niet gewerkt wordt zonder loon. Ook coaching en begeleiding op de werkvloer door deskundige begeleiders is een essentiële voorwaarden om van deze trajecten een succes te maken.

Aanbesteding op kwaliteit

In het verleden waren mbo-instellingen vaste contractpartners van de gemeenten. T.a.v. het volwassenonderwijs vindt publieke aanbesteding plaats door de gemeenten. De FNV vindt het belangrijk dat bij deze aanbesteding gekeken wordt naar kwaliteit, deskundigheid en doorstroommogelijkheden in het beroepsonderwijs. Dat geldt ook voor trajecten die vanuit de gemeenten voor statushouders worden opgezet.

WAT IS DAAR VOOR NODIG?

• Trajecten op maat in de entree en mbo2 voor kwetsbare groepen

Het publiek bekostigde onderwijs moet ruimte en middelen krijgen om op maat gesneden trajecten aan te kunnen bieden aan kwetsbare groepen, waaronder statushouders en uitkeringsgerechtigden die geen of een laag diploma (niveau 1 of 2) hebben. Zoals meer tijd voor entree-opleidingen voor vluchtelingen om het benodigde niveau te halen. Speciaal aandacht moet worden gevraagd voor de groep 23-27-jarigen zonder startkwalificatie die wat betreft beleidsaandacht en prioriteit tussen wal en schip zijn geraakt omdat de meeste aandacht uitgaat naar de voortijdige schoolverlaters onder de 23 jaar. Deze groep is zeer divers en varieert van mensen met een zware problematiek tot mensen die door omstandigheden werkloos zijn geraakt. Dat betekent dat oplossingen moeten worden gevonden in diversiteit en maatwerk. Van belang daarbij de aandacht voor combinatie van zorg en werk/opleiding omdat onder deze groep zich ook alleenstaande ouders bevinden. Verder is inkomen belangrijk. Experimenten rondom BOL-opleiding met behoud van uitkering lijken interessant om verder te verkennen. De inspanningen die nodig zijn om plaatsing van een 23- plusser in een opleiding succesvol te maken kunnen niet alleen vanuit het mbo komen. Gemeenten en UWV hebben een grote rol, evenals bedrijven en instellingen. Ook is aandacht nodig voor de leeftijdsgrens tot 30 jaar om in aanmerking te komen voor studiefinanciering. Dit kan problematisch zijn voor de zogenaamde laatbloeiers.

- **Passend onderwijs**

Studenten die extra ondersteuning nodig hebben, moeten dit ook daadwerkelijk krijgen. Scholen krijgen nu een standaardbedrag waarvan zij de juiste begeleiding en ondersteuning moeten bieden aan hun studenten. Wij vinden het van groot belang dat dit bedrag ook goed ingezet wordt.

- **Alternatieve duale trajecten voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt in het beroepsonderwijs kunnen worden gerealiseerd**

Daarnaast is het van belang om alternatieve duale opleidingsmogelijkheden te realiseren voor wie geen meerjarig onderwijstraject aan kan in de vorm van korte opleidingsmodulen met certificering (praktijkverklaring en mbo-certificaten), die ook kunnen leiden tot een volledig diploma. Belangrijk is dat deze opleidingsmodulen niet worden betaald uit de publieke onderwijsbekostiging, maar uit andere publieke middelen komen.

- **Voldoende mogelijkheden in de onderwijsprogrammering voor extra tijd voor taal, rekenen, reflectie en gesprek om aan de normen te kunnen voldoen**

Dit geldt met name voor niveau Mbo1 en 2. Vooral de periode in de entree-opleiding is te kort om tot het gewenste niveau te komen. Docenten en instructeurs moeten voldoende tijd hebben om aandacht te kunnen besteden en te kunnen reflecteren op wat goed gaat. Ook hebben studenten vaak wat meer tijd nodig om tot het gewenste niveau te komen.

DE FNV ZET ZICH IN VOOR

- Programma's voor de ondersteuning van allochtone jongeren t.b.v. het opzetten van netwerken.
- Trajecten op maat voor kwetsbare groepen met meer ruimte en tijd om tot het gewenste niveau te komen.
- Alternatieve duale trajecten voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, waarbij productieve arbeid wordt beloond volgens het cao-loon.
- Duale trajecten waarbij mensen via praktijk- en mbo-verklaringen hun leer- en werkervaring krijgen gecertificeerd.
- Extra tijd voor taal en rekenen (o.a. voor entree, mbo2 en statushouders) om aan de normen te kunnen voldoen.
- Deskundigheidsbevordering en ruimte voor praktijkopleiders om begeleiding te kunnen bieden aan kwetsbare groepen.

2.3 BEROEPSBEGELEIDING VAN HOGE KWALITEIT, INCLUSIEF GOEDE (ARBEIDS) VOORWAARDEN IN DE BBL EN STAGEVERGOEDING IN DE BOL

AMBITIE FNV

Goede (arbeids)voorwaarden in BOL en BBL

De kracht van ons beroepsonderwijs is dat studenten via twee leerroutes (BOL en BBL) kunnen komen tot een mbo-diploma. Op deze wijze kunnen leerlingen kiezen voor een leerroute die aansluit bij hun belangstelling en mogelijkheden. Voorts biedt deze route werkenden en werkzoekenden de mogelijkheid om zich, via werkend leren, verder te kunnen kwalificeren. De FNV vindt het van belang is om de infrastructuur van BOL en BBL in het mbo niet alleen te behouden maar ook te versterken, waarbij de scheiding tussen BOL en BBL moet blijven gehandhaafd. Een veilige leeromgeving en fatsoenlijke beloning in de BOL en een arbeidscontract in de BBL zijn hiertoe belangrijke voorwaarden met uitzicht op een baan na de opleiding. Maar ook voor studenten die stage lopen moeten de voorwaarden en vergoedingen goed zijn geregeld. Daarnaast is de kwaliteit van leerwerk- en stageplekken essentieel met begeleiding door deskundige praktijkopleiders en docenten vanuit de opleiding.

Hybride vormen van leren met behoud systeemkenmerken

De FNV vindt het belangrijk dat er in de BOL meer aandacht wordt besteed aan de praktijk. Daartoe moeten hybride vormen van opleiden worden gestimuleerd, waarbij leren en praktijkervaring wordt geïntegreerd. Hybride leren kan zowel plaatsvinden in de BOL als BBL en kan ertoe leiden dat verschillen tussen BOL en BBL minder groot worden. De FNV acht het daarbij essentieel dat de systeemkenmerken van beide leerwegen overeind blijven.

WAT IS DAAR VOOR NODIG?

- **Meer middelen voor de SBB om erkenning en kwaliteitsbewaking te kunnen uitvoeren**

De samenvoeging van de 17 kenniscentra naar 1 SBB is gepaard gegaan met een forse bezuiniging. Daarom kan er nu minder sectorspecifieke kennis worden ingezet en vindt een groot deel van de ondersteuning digitaal plaats. Ook is er minder ruimte is voor persoonlijk contact. Om de kwaliteit te kunnen garanderen zijn meer publieke middelen nodig. Daarbij is het belangrijk verschil te maken aan eisen die aan de begeleiding in de BOL en in de BBL wordt gesteld.

- **Verruiming van de subsidieregeling praktijkleren**

Dit door het toekennen van gegarandeerd bedrag per leerwerkplek en uitbreiding van het bedrag voor de begeleiding van entree en mbo2 studenten.

- **Meer private middelen voor de deskundigheidsbevordering van leermeesters en praktijkopleiders**

Aanvullend op het aanbod van de SBB, zouden er door werkgevers/O&O-fondsen aanvullende sectorspecifieke trainingen moeten worden gefinancierd en georganiseerd ter versterking van de deskundigheid van de leermeesters en praktijkopleiders. Ook kunnen vanuit de sectoren sectorspecifieke eisen worden gesteld aan de leermeesters of praktijkopleiders om zo de kwaliteit optimaal te kunnen borgen.

- **Inzet van ervaren leermeesters voor de begeleiding van studenten**

De kennis van oudere werknemers zou beter door werkgevers moeten worden benut voor het begeleiden van studenten op de werkvloer. Daarmee snijdt het mes aan twee kanten. Dit biedt oudere werknemers nieuwe carrièreperspectief, waarbij zij hun kennis kunnen overdragen en het werk langer kunnen volhouden. Jongeren kunnen gebruik maken van de kennis en ervaring van oudere werknemers.

- **Goede begeleiding in de bpv vanuit school**

Docenten moeten meer ruimte krijgen om begeleiding in de bpv te kunnen bieden. Ook moeten ze de kans krijgen om hun kennis en deskundigheid op gebied van vakvaardigheden te kunnen bijhouden, zodat ze actief kunnen anticiperen op de ontwikkeling en eisen van het bedrijfsleven. Dat betekent het structureel mogelijk maken van uitwisselingsprogramma's tussen docenten en praktijkopleiders in de vorm van docentenstages en gastlessen. Daarmee krijgt de praktijkopleider een beter beeld van het onderwijs en de docent van het bedrijfsleven.

- **Afspraken in de cao over een veilige werkomgeving, stagevergoeding voor Bol-studenten en arbeidscontract voor BBL studenten**

Studenten moeten kunnen leren in een veilige leeromgeving met een fatsoenlijke stagevergoeding voor BOL-studenten en een arbeidscontract met een salaris volgens het cao-loon voor BBL-studenten. Iedere student in het beroepsonderwijs is verplicht om stage te lopen. Een bedrijf is niet wettelijk verplicht een stagevergoeding te geven. Naast afspraken over arbeidsvoorwaarden in de BBL zijn ook afspraken in de cao over stagevergoeding en andere secundaire arbeidsvoorwaarden zoals deze in het bedrijf zijn afgesproken nodig zoals: reiskostenvergoeding, onkostenvergoeding, bedrijfsfitness, kerstpakket, mobieltje of laptop van de zaak, flexibele werktijden etc.

- **Faciliteiten vanuit de overheid voor het bevorderen van hybride vormen van leren**

De overheid moet de samenwerking en co-creatie tussen onderwijs en werkgevers in hybride opleidingsvormen stimuleren met subsidies voor duurzame samenwerkingsverbanden.

- **Monitoren van de kwaliteit**

Voortgang en kwaliteit van de bpv kan worden gemonitord door middel van de bpv-monitor. Van belang is dat deze monitor door zoveel mogelijk studenten, praktijkbegeleiders en docenten wordt ingevuld. Daarnaast is het belangrijk dat studenten op de hoogte zijn van hun rechten en plichten en waar een goede stage aan moet voldoen en zou er een meldpunt kunnen worden ingericht waar studenten die ontevreden zijn over hun bpv dit kunnen melden, waardoor misstanden eerder zichtbaar worden en de stagewijzer ontwikkeld door de studentenkamer actief onder de aandacht moeten worden gebracht.

- **Versterking voorlichting en loopbaanbegeleiding aan studenten over kansen en mogelijkheden m.b.t. de BBL en BOL**

Studenten moeten goede en volledige informatie krijgen over wat het betekent om een BBL of BOL-opleiding te doen en de loopbaan- en doorstroommogelijkheden die beide routes bieden. Zo kan de student een gerichte afweging maken voor een opleiding die aansluit bij zijn of haar kwaliteiten en belangstelling. Met name meisjes en allochtonen jongeren hebben vaak weinig zicht op welke kansen en toekomstperspectieven BBL-opleidingen in de techniek kunnen bieden.

- **Makkelijker kunnen switchen van BOL naar BBL en omgekeerd**

Studenten die voor 1 april geen leerwerkplek hebben gevonden en graag een BBL-opleiding willen doen, moeten de mogelijkheid krijgen te switchen naar de BBL als alsnog voor 1 september een BBL-plek wordt gevonden, maar ook in een later stadium als blijkt dat zij een BBL-plek hebben gevonden. Dat geldt ook omgekeerd.

- **Ondersteuning van allochtone jongeren bij het opzetten van netwerken**

Er moet extra ondersteuning komen voor allochtone jongeren t.b.v. het maken van de juiste keuzes en vinden van een stage- of leerwerkplek. Zij hebben vaak meer moeite hebben om een geschikte stage- of leerwerkplek te vinden omdat ze de juiste ondersteuning en netwerken missen en nog te vaak worden geconfronteerd worden met vooroordelen en discriminatie. Daarbij moet discriminatie met kracht worden aangepakt en worden geïnvesteerd in bewustwording t.a.v. vooroordelen bij opleidingen en bedrijven. Ook van belang is het stimuleren en ondersteunen van allochtonen werkgevers om leerbedrijf te worden.

DE FNV ZET ZICH IN VOOR:

- Behoud van gescheiden leerroutes in de BOL en BBL die beiden leiden tot een mbo-diploma.
- Het maken van afspraken in de cao over een veilige leeromgeving met een goede beloning en onkostenvergoeding voor BOL-lers.
- Het maken van afspraken in de cao over goede arbeidsvoorwaarden voor BBL-ers en baangarantie na de opleiding.
- Inrichten van een meldpunt voor klachten bij stages en leerwerkplekken.
- Verspreiden van de stagewijzer onder studenten opdat zij op de hoogte zijn van hun rechten en plichten.
- Meer middelen voor de SBB t.b.v. een goede erkenning van leerbedrijven, kwaliteitsbewaking en deskundigheidsbevordering van praktijkopleiders.
- Meer sectorale middelen (cao's en fondsen) voor de versterking van de deskundigheidsbevordering en certificering van praktijkopleiders en werkend leren in het mbo mogelijk te maken.
- Verruiming van de subsidieregeling praktijkleren, door het toekennen van subsidie per leerwerkplek en uitbreiding van het bedrag voor de begeleiding van entree en mbo2 studenten.
- Meer ruimte voor docenten om begeleiding aan studenten op de werkvloer te kunnen bieden en ruimte voor uitwisselingsprogramma's
- Meer praktijk in de BOL via hybride vormen van leren mogelijk te maken met behoud van de systeemkenmerken BOL en BBL.
- Versterking voorlichting aan studenten over kansen en mogelijkheden in de BBL en BOL.
- Het makkelijker maken voor studenten om te switchen van BOL naar BBL en omgekeerd.
- Monitoren van de kwaliteit door middel van de bpv-monitor en ophalen van signalen van studenten.
- Effectieve aanpak van discriminatie bij stages en leerwerkplekken.
- Betaalbaar onderwijs voor iedereen door goede studiefinanciering en Ov-kaart.

2.4 EEN DOELMATIG OPLEIDINGSAANBOD DAT AANSLUIT OP DE BEHOEFTE VAN DE ARBEIDSMARKT

AMBITIE FNV

EEN DOELMATIG AANBOD MET ARBEIDSMARKTPERSPECTIEF

Verbetering aansluiting onderwijs - arbeidsmarkt

Over het algemeen is de aansluiting van mbo-gediplomeerden op de arbeidsmarkt goed te noemen: gediplomeerde mbo-schoolverlaters vonden de afgelopen schooljaren gemiddeld genomen binnen een maand een baan. Daarnaast ligt de werkloosheid onder mbo-afgestudeerden relatief laag. Toch is nog altijd 1 op de 5 jongeren kwetsbaar op de arbeidsmarkt.

Om te zorgen dat studenten worden opgeleid voor een baan die aansluit bij hun opleiding is het belangrijk dat het beroepsonderwijs aansluit en meebeweegt met de behoefte van de arbeidsmarkt. Daarbij moet rekening worden gehouden met de drievoudige kwalificatieopdracht van het mbo: opleiden voor de arbeidsmarkt, door kunnen stromen naar een vervolgopleiding en maatschappelijk kunnen participeren.

Dialogoog op basis van gevalideerde cijfers en feiten

Een indicatie van het arbeidsmarktperspectief van opleidingen is de mate waarin mbo-gediplomeerden aan het werk komen na hun opleiding. Deze vraag roept diverse vervolgvragen op: komen gediplomeerden aan een baan in het verlengde van hun opleiding? Hoe lang duurt het voordat er een baan is gevonden en is de baan voldoende om in het levensonderhoud te voorzien? Heeft de gediplomeerde voldoende kennis, competenties en praktijkervaring vanuit de opleiding meegekregen voor een goede start? Daarom vindt de FNV het belangrijk om de dialoog met scholen en sociale partners te voeren over wat er nodig is aan opleidingen om de kansen op werk nu en in de toekomst van studenten zoveel mogelijk te kunnen garanderen. Een complicatie bij het vaststellen van het arbeidsmarktperspectief van opleidingen is dat de arbeidsmarkt zich moeilijk laat voorspellen. Branches en sectoren die op dit moment weinig vraag hebben naar mbo-gediplomeerden, kunnen over drie jaar weer behoefte hebben. Een zorgvuldige analyse is dus geboden voordat een opleiding als niet-arbeidsmarktrelevant wordt bestempeld, rekening houdend met de drievoudige kwalificatieopdracht van het mbo.

BEHOUD KWALIFICATIESTRUCTUUR

Kwalificatiestructuur met civiel effect, waarmee kan worden ingespeeld op nieuwe ontwikkelingen

De kracht van ons beroepsonderwijs is dat iemand die met een mbo-diploma het onderwijs verlaat, een diploma heeft dat landelijke erkenning heeft. Zowel voor het bedrijfsleven als de afgestudeerde zelf is de waarde van het diploma helder. Behoud van een landelijke kwalificatiestructuur (80%) met civiel effect, waarmee adequaat kan worden ingespeeld op nieuwe ontwikkelingen is dan ook voor de FNV een belangrijk uitgangspunt. De FNV ziet weinig in de voorstellen rond de opleidingsaccreditatie en het loslaten van de kwalificatiedossiers. Daarmee gaat een waardevolle samenwerking tussen onderwijs en georganiseerd bedrijfsleven verloren, wat juist ons stelsel sterk en succesvol maakt. De FNV is geen voorstander van geregionaliseerde kwalificaties. Daarmee gaat een kostbaar landelijk civiel effect verloren. Bovendien kan deze flexibiliteit en maatwerk heel goed via de keuzedelen worden gerealiseerd.

Geen regionale kwalificaties

De FNV is tegen het verder regionaliseren van de kwalificatiestructuur. Keuzedelen bieden voldoende mogelijkheden voor het leggen van regionale accenten en in te kunnen spelen op nieuwe ontwikkelingen. Keuzedelen bieden ook studenten de mogelijkheid om de eigen opleiding vorm te geven. Belangrijke voorwaarde is een goede ondersteuning van studenten bij de keuzedelen. Maar ook dat keuzedelen niet vanuit een commercieel oogpunt worden ontwikkeld en waarde hebben voor de arbeidsmarkt of doorstroom.

WAT IS DAAR VOOR NODIG?

- **Dialogo tussen onderwijs en sociale partners over een doelmatig opleidingsaanbod op basis van actuele arbeidsmarktinformatie**

Op basis van deze informatie kunnen scholen i.s.m. het georganiseerd bedrijfsleven het gesprek over een doelmatig opleidingsaanbod voeren en niet vrijblijvende afspraken maken, waarbij rekening wordt gehouden met de drievoudige kwalificatieopdracht van het mbo en het feit dat de arbeidsmarkt zich moeilijk laat voorspellen. Belangrijk daarbij is dat er ruimte moet zijn voor innovatie. De grootte van opleidingen en hun winstgevendheid voor een instelling mogen volgens de FNV geen doorslaggevende rol spelen in de beoordeling ervan. Kleinschalige, arbeids- en kapitaalintensieve opleidingen moeten, als de arbeidsmarkt daarom vraagt, beschermd worden door tijdig maatregelen te treffen opdat zij anders het risico lopen om te verdwijnen.

- **Goede voorlichting aan studenten bij het maken van keuzes voor een opleiding**

Onderdeel van een doelmatig opleidingsaanbod is goede voorlichting en begeleiding aan studenten en werkenden voor het maken van een juiste keuze voor een beroepsopleiding die aansluit bij hun capaciteiten en belangstelling. Studenten moeten een (beroeps)beeld kunnen ontwikkelen en realistisch inzicht over de arbeidsmarktkansen. Hiertoe is door de SBB-studie in cijfers ontwikkeld. Studenten kunnen een weloverwogen keuze maken wanneer bekend wordt gemaakt hoe tevreden voorgaande studenten waren, of de kans op stage goed is en of er kans op werk is. De FNV ondersteunt dan ook Studie in Cijfers (studiebijsluiter). Van belang is dat deze door scholen actief wordt benut en geïntegreerd in een voorlichtingsprogramma. Daarbij vraagt de FNV extra aandacht voor de studiekeuze van meisjes en allochtonen jongeren als het gaat om opleidingen in de techniek met goede arbeidsmarktperspectieven.

- **Behoud en snellere actualisering van een landelijke kwalificatiestructuur**

Kwalificatiedossiers worden ontwikkeld in samenwerking tussen onderwijs en sectoraal georganiseerd bedrijfsleven in SBB-verband op basis van competentieprofielen die door sociale partners worden ontwikkeld. Daarbij worden (nieuwe) ontwikkelingen in het bedrijfsleven vertaald naar gevraagde competenties, kwalificaties, waar afgestudeerden aan moeten voldoen. De voortdurende veranderingen van de arbeidsmarkt vergen een permanent arbeidsmarktonderzoek om op basis hiervan de kwalificatiestructuur te kunnen blijven onderhouden. Belangrijk is de kwalificatiestructuur zo in te richten dat deze voldoende ruimte biedt voor vernieuwingen. Ook kunnen vernieuwingen en regionale accenten in de kwalificatiedossiers via keuzedelen worden gerealiseerd.

- **Ontwikkeling van cross-overs**

De scheiding tussen sectoren vervaagt en vraagt om cross-overs. Denk aan techniek in de gezondheidszorg, wat ook mogelijkheden biedt om meisjes voor de techniek te interesseren. Belangrijk is dat de ontwikkeling van deze cross-overs zorgvuldig worden gemonitord door de SBB (thema adviescommissie en betrokken sectorkamers) en dat er oog is voor doelmatigheid en arbeidsmarktrelevantie.

DE FNV ZET ZICH IN VOOR:

- Een doelmatig opleidingsaanbod, waarbij scholen en sociale partners op basis van relevante en actuele arbeidsmarktinformatie niet vrijblijvende afspraken kunnen maken over het benodigde opleidingsaanbod, rekening houdend met de drievoudige kwalificatieopdracht van het mbo en de lastig te voorspellen arbeidsmarkt.
- Het ontwikkelen en actualiseren van kwalificatiedossiers op basis van de veranderingen in functies en beroepen met voldoende ruimte voor vernieuwingen.
- Keuzedelen voor studenten, waarmee ze de eigen opleiding vorm kunnen geven en waarmee werkenden de kans krijgen om zich te scholen. Ook moeten keuzedelen arbeidsmarktrelevantie of doorstroomperspectief hebben en mogen ze niet vanuit een commercieel oogpunt worden ontwikkeld.
- Ruimte in het lesprogramma opdat studenten kunnen ontdekken waar hun talenten, interesses en behoeften liggen.
- Goede voorlichting aan studenten over arbeidsmarktperspectief met speciale aandacht voor meisjes en techniek en allochtonen jongeren en het benutten van de SBB-bijsluiter.

2.5 STUDENTEN DE KANS BIEDEN OM INTERNATIONALE ERVARING OP TE DOEN

AMBITIE FNV

Internationalisering kan een effectief middel zijn om leerlingen te laten groeien in hun persoonlijke ontwikkeling, burgerschapsvaardigheden en beroepscompetenties. Ook kan dit studenten voor- bereiden op het werken in een beroepsomgeving die dagelijks in contact staat met mensen, producten en organisaties uit het buitenland, ook al blijven de meeste mbo-gediplomeerden in Nederland werken. Dit kan door het stimuleren van de mobiliteit zoals stages in het buitenland of het volgen onderwijs over de grens.

Kwaliteit stage en leerwerkplek op orde

Van belang is dat de kwaliteit van de leerwerkplek of stageplek, ook in het buitenland, op orde is zodat studenten daadwerkelijk nieuwe dingen kunnen leren en dat productieve arbeid op de leerwerkplek wordt beloond met een salaris. Voorts vindt de FNV het belangrijk dat studenten goede voorlichting krijgen over de mogelijkheden en waarde van de buitenlandervaring voor hun kansen op de arbeidsmarkt en dat een fors deel van de Erasmus plus middelen beschikbaar worden gesteld voor het mbo.

Jongeren de kans bieden om kennis te maken met internationalisering

Daarnaast zijn er nog andere manieren waarop internationale aspecten in het onderwijs hier in Nederland kunnen worden meegenomen. Bijvoorbeeld het doen van projecten samen met studenten van een mbo-instelling in het buitenland (met behulp van digitale middelen/media); het uitvoeren van opdrachten voor een internationaal actief bedrijf; in lessen over burgerschapsvorming ook bewustwording creëren van de internationale context waarin we leven; door andere talen aan te bieden als keuzedeel; door het lopen van stage bij een leerbedrijf dat internationaal opereert.

Docenten moeten de kans krijgen om internationale ervaring op te doen

Het kunnen opdoen van internationale ervaring door studie of stage kan ook voor mbo-docenten waardevol zijn om nieuwe kennis op te doen die tot persoonlijke en vakinhoudelijke verrijking leidt en uiteindelijk ten goede zal komen aan hun dagelijkse lespraktijk. Internationale samenwerking biedt mbo-docenten de kans op de hoogte te blijven van de nieuwste ontwikkelingen op hun vakgebied, maar ook om nieuwe lesmethoden te ontdekken. Een buitenlandse studiereis of stage - in een school of bedrijf - helpt de docenten bovendien om hun lessen te plaatsen in een beroepsmatig relevante (internationale) context.

Verbetering kwaliteit op Europees niveau

De FNV vindt het belangrijk dat ook op Europees niveau de toegang en kwaliteit van het beroepsonderwijs wordt verbeterd.

WAT IS DAAR VOOR NODIG?

- **Het erkennen van bedrijven in het buitenland volgens de regels van de SBB, zodat de kwaliteit is geborgd.**
- **Afspraken maken met brancheorganisaties, bedrijfstakgroepen en sectorkamers over welke vormen van buitenlandervaring wenselijk zijn voor studenten en het bieden van goede voorlichting hierover aan studenten.**
- **Voorlichting en ondersteuning bij het aanvragen van een beurs via Erasmus plus.**
- **Aansluiten bij de professionaliseringsagenda van docenten.**
- **Versterking samenwerking op Europees niveau.**

Hoewel de bevoegdheid voor de inhoud en de organisatie en financiering van de Onderwijs-, training- en opleidingsstelsel bij de lidstaten ligt, heeft gezamenlijk optreden binnen de EU meerwaarde. Zo kan de EU een bijdrage leveren door:

- Agenderen en uitwisseling faciliteren van nationale initiatieven
- Het opstellen van een gezamenlijk beleidskader voor kwaliteit van opleidingen en beroepspraktijkvorming
- Erasmus plus voor het mogelijk maken van uitwisseling van studenten en docenten
- Beschikbaar stellen van scholingsmiddelen via ESF
- Makkelijker maken van de wederzijdse erkenning van diploma's.

DE FNV ZET ZICH IN VOOR:

- Goede voorlichting over arbeidsmarktperspectief t.a.v. het opdoen van leerwerkervaring in het buitenland.
- Eenvoudige aanvraagprocedure voor het aanvragen van een Erasmus plus beurs en begeleiding hierbij van studenten.
- Erasmus+ -programma ruimer open te stellen voor deelnemers uit kansarme milieus.
- Versterking van de kwaliteit van leerwerkplekken op Europees niveau o.a. door ondersteuning van de activiteiten van de European Alliance for Apprenticeships die zich ten doel stelt het aantal werkend leren plekken op Europees niveau uit te breiden en de kwaliteit hiervan te verbeteren.
- Kwaliteitsstandaarden op Europees niveau
Het op Europees niveau vaststellen van kwaliteitsstandaarden voor werkend leren voor bedrijven gericht op een veilige en effectieve leeromgeving met deskundige begeleiding vanuit het bedrijf en de opleiding, waarbij productieve arbeid wordt beloond en de opleiding leidt tot een erkend diploma met civiel effect.
- Uitwisselingsprogramma's, een stage in het buitenland of intensief contact met een vergelijkbare opleidingen in het buitenland.

SAMENWERKING ONDERWIJS EN SOCIALE PARTNERS

AMBITIE FNV

De kracht van beroepsonderwijs in Nederland is de betrokkenheid van sociale partners bij het beroepsonderwijs en de samenwerking tussen sociale partners en de onderwijsinstellingen. De FNV vindt het belangrijk deze samenwerking te behouden en te versterken met daarbij een herkenbare en actieve rol voor de vakbonden.

De samenwerking kent verschillende vormen. Zo draagt het bedrijfsleven, vaak via de paritaire scholingsfondsen, bij aan moderne machines en apparatuur. Voorts worden vanuit deze fondsen vaak extra middelen beschikbaar gesteld voor aanvullende trainingen voor praktijkopleiders of wordt een tegemoetkoming beschikbaar gesteld voor bedrijven die stage- en leerwerkplekken beschikbaar stellen. Daarover maken sociale partners afspraken in de cao. Voorts werken onderwijs en werkgevers en vakbonden samen in de SBB en sectorkamers t.a.v. het vaststellen van de kwalificatiedossiers, criteria voor de erkenning van leerwerkplekken en de ondersteuning van praktijkopleiders en afspraken over macrodoelmatigheid.

Bedrijfsscholen

Een vorm van samenwerken is het realiseren van bedrijfsscholen. De term bedrijfsschool is geen beschermd begrip en wordt op verschillende manieren gebruikt, zowel voor functie specifieke bedrijfsopleidingen voor het eigen personeel in het kader van bij-, op-, en omscholen als voor het opleiden van mbo studenten in opleidingen die crebo kwalificerend zijn (bol / bbl) waarbij (een deel van) de opleiding naar het bedrijf is verplaatst. Omdat het om kwalificerende mbo-trajecten gaat, is samenwerking met een geaccrediteerde crebo-instelling noodzakelijk (roc, aoc, vakinstelling of particuliere (niet-bekostigde) mbo-instelling). De uitvoering en kwaliteit van het onderwijs valt onder de verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag van de geaccrediteerde instelling. Inspectie van het onderwijs houdt toezicht op de kwaliteit van onderwijs en examinering. De voorwaarden voor erkenning als leerbedrijf zijn voor bedrijfsscholen hetzelfde als voor reguliere leerbedrijven.

Belangrijke voorwaarde is dat als het om mbo-opleidingen gaat de bekostiging en eindverantwoordelijkheid van het onderwijs bij de mbo-scholen blijft. Daarnaast is het belangrijk dat studenten voldoende breed worden opgeleid en vanuit de opleiding een brede basis meekrijgen. Dat betekent dat de bedrijfsschool hiertoe, samen met de onderwijsinstelling, voldoende mogelijkheden moet bieden en studenten moet laten kennismaken met diverse aspecten van het werk.

Positieve aspecten van bedrijfsscholen

- Intensieve samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven
- Leerlingen krijgen doorgaans bij aanvang van de opleiding een opleidingsgarantie en/of baangarantie
- Binnen de bedrijfsschool is veel aandacht voor kwalitatief goede begeleiding
- Hoog slagingspercentage

Kanttekeningen bij bedrijfsscholen

- Risico dat studenten te eenzijdig worden opgeleid.
- Ondernemersrisico: wat gebeurt er met de leerlingen als een bedrijf omvalt, verhuist of wanneer er sprake is van laagconjunctuur?
- De kosten van het trainen (volledig ingerichte praktijkruimtes) en opleiden zijn hoger voor een bedrijfsschool dan wanneer een individueel leerbedrijf de leerling zelfstandig (on-the-job) opleidt
- Individuele trajecten voor leerlingen is binnen een bedrijfsschool minder vanzelfsprekend.
- Met name grote bedrijven kunnen investeren in het oprichten van een bedrijfsschool en zich mede hiermee profileren als aantrekkelijke werkgever voor potentiële werknemers. Wat is het gevolg hiervan voor het midden- en kleinbedrijf, en wat is het gezamenlijk belang van deze partijen in een tijd van schaarste aan potentiële werknemers?

Maar er zijn andere vormen waarin deze nauwere samenwerking vorm kan krijgen. Zo zijn er ook groepen van bedrijven en branches die zich actief inzetten op een variant van de bedrijfsschool, bijvoorbeeld de bedrijfstakscholen en samenwerkingsverbanden opgezet vanuit de metaalbranche en in de bouw. Ook met vormen van hybride leren, zowel in de BOL als BBL, kan leren in de praktijk worden gestimuleerd.

WAT IS DAAR VOOR NODIG?

• Goede samenhang tussen theorie en praktijk

Ongeacht de vorm van samenwerking is het van belang dat onderwijs en bedrijfsleven in onderlinge samenwerking zorgen voor samenhang tussen theorie en praktijk. Dit moet garanderen dat studenten worden toegerust voor een mbo-diploma dat geldig is in heel het land en niet alleen bij het specifieke bedrijf dat de opleiding aanbiedt.

• Regie en bekostiging van het onderwijs bij de scholen

Vanuit de WEB is het bekostigd middelbaar beroepsonderwijs sec neergelegd bij roc's, aoc's en vakscholen. Bekostigd onderwijs binnen bedrijfsscholen zal dus moeten plaatsvinden in samenwerking met één van deze onderwijsinstellingen. Uitgangspunt van de FNV hierbij is dat de eindverantwoordelijk en de regie van het onderwijs bij de scholen blijft en dat daar de onderwijsbekostiging ook naar toe gaat.

• Afspraken over een doelmatig opleidingsaanbod

In de sectorkamers van de SBB moeten afspraken worden gemaakt over een doelmatig opleidingsaanbod waarbij ook kleine bedrijven zonder bedrijfsscholen verzekerd zijn van voldoende instroom.

DE FNV ZET ZICH IN VOOR:

- Versterken van de samenwerking tussen onderwijs en sociale partners met een herkenbare en zichtbare rol voor de vakbonden, zowel landelijk, regionaal als sectoraal.
- Afspraken maken in de cao en fondsen over samenwerkingsverbanden en opleidingsbedrijven.
- Bewaken dat, bij hybride vormen van leren, bedrijfsscholen en andere samenwerkingsvormen het onderscheid tussen BOL en BBL-routes blijft gehandhaafd en productieve arbeid in de leerwerktrajecten volgens het cao-loon wordt beloond.
- Bewaken dat bedrijfsscholen opleiden voor een diploma met landelijk civiel effect en niet alleen van waarde is voor het betreffende bedrijf dat de opleiding aanbiedt.
- Stimuleren dat bedrijfsscholen en andere samenwerkingsvormen ook aanbod ontwikkelen en toegang bieden aan werknemers en werkzoekenden.
- Bewaken van een evenwichtig aanbod aan opleidingen waarbij ook kleine bedrijven zonder bedrijfsscholen verzekerd zijn van voldoende instroom.

3 VAKBONDSWERK MAKEN VAN SCHOLING EN ONTWIKKELING

• Betrokkenheid FNV bij het middelbaar beroepsonderwijs

Als FNV zijn we actief bij het mbo betrokken. Zo maken we **afspraken in cao's en O&O-fondsen en A&O-fondsen over stages, BBL-plekken, leermiddelen en toerusting van praktijkopleiders en de arbeidsrechtelijke positie van BBL-studenten**. Ook heeft de FNV via de **sectorplannen** en middelen uit O&O-fondsen, **extra BBL-plekken en onderwijsmogelijkheden voor werkenden** weten te realiseren.

Daarnaast is de FNV bestuurlijk actief in de **SBB (samenwerking beroepsonderwijs bedrijfsleven) en daarbinnen in de sectorkamers en marktsegmenten**. De SBB heeft vanuit de **Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB)** wettelijke taken op het gebied van: het vernieuwen en onderhouden van de kwalificatiestructuur (beroepscompetentieprofielen), het bewaken en bevorderen van de kwaliteit van het leren in de beroepspraktijk en een medeverantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de examens. Daarnaast heeft de SBB een rol op het gebied van de doelmatigheid van het opleidingsaanbod.

FNV Jong en de sectorbonden behartigen de belangen van werknemers en BBL-studenten die van het beroepsonderwijs gebruik maken.

Bureau gastlessen organiseert gastlessen voor studenten, vooral gericht op mbo-studenten in de BOL en BBL en bereikt hiermee jaarlijks veel studenten.

De AOb behartigt de belangen van docenten in het onderwijs op de A (arbeidsvoorwaarden) en O als onderwijsinhoudelijk.

Bestuurders in werkbedrijven maken afspraken over leer-werkarrangementen voor de doelgroep garantiebannen. Sommige regio's zijn actief op het gebied het stimuleren van werk naar werktrajecten en aanpak jeugdwerkloosheid, waarbij beroepsonderwijs en leer-werkarrangementen onderdeel zijn van het traject.

VERSTERKEN VAN DE FNV INZET

Meer samenwerking

Een belangrijke stap is om de samenwerking tussen vakbondsbestuurders actief in sectoren, op de regionale arbeidsmarkt, in de SBB en O&O-fondsen te versterken en verbindingen te leggen tussen wat in de cao en de regio wordt afgesproken en wat op de SBB-tafel komt. Zo kunnen de activiteiten in de sectorkamers en marktsegmenten van de SBB worden ondersteund door collectieve afspraken over arbeidsvoorwaarden in de BBL en financiering vanuit O&O-fondsen t.b.v. het stimuleren van BBL-plekken en deskundigheidsbevordering praktijkopleiders. Ook kunnen we signalen uit sectoren over behoeften aan nieuwe opleidingen, leerwerktrajecten en nieuwe instroom/zijinstroom vertalen naar de tafels van de SBB en vice versa. Daarbij kan de kennis en informatie uit de sectorkamers over doelmatigheid en arbeidsmarktontwikkelingen worden benut.

Bestuurders in de regio kunnen de SBB-infrastructuur en de kennis van de SBB-regioadviseurs benutten. Zij hebben zicht op werkplekken en arrangementen en wat scholen kunnen bieden. Ook kunnen per regio de baanopeningen in kaart worden gebracht en op basis daarvan afspraken gemaakt met onderwijsinstellingen over het opleiden van studenten en/of omscholen van werknemers naar duurzame banen.

Via gastlessen en contacten met studenten kunnen we signalen ophalen over wat studenten nodig hebben om zich te kunnen voorbereiden op de arbeidsmarkt. Deze input kunnen we benutten binnen de sectorkamers SBB, lobby politiek voor betere voorwaarden/wetgeving of direct contact met onderwijsinstellingen. Ook liggen hier kansen voor het werven van nieuwe (actieve) leden.

Praktijkopleiders kunnen voeding geven aan de sectoren en de regio, bestuurders in sectorkamers en marktsegmenten.

Kennis van vakdocenten kunnen we benutten bij het werk in de thema adviescommissies, de marktsegmenten en de sectorkamers.

Tools

Om de FNV inzet in deze geledingen te versterken en beter te coördineren, wil de FNV handreikingen maken en bijeenkomsten faciliteren, waar ervaringen kunnen worden uitgewisseld, verbindingen worden gelegd en afspraken gemaakt hoe elkaar aan te vullen en te versterken.

In het komend half jaar zullen een programma en handreikingen hiertoe verder worden uitgewerkt.

Mogelijke producten:

- Handreiking voor cao-onderhandelaars
- Handreiking voor vertegenwoordigers in de SBB
- Handreiking voor leermeesters/filmpje
- Handreiking voor bestuurders lokaal en in werkbedrijven
- Filmpje studenten
- Filmpje voor docenten en handreiking